

ISTRAŽIVANJA U GACKOM POLJU I RASPROSTRANJENOST STAROHRVATSKIH NAUŠNICA IZVAN DALMATINSKE HRVATSKE

Arheološka istraživanja na području Like bila su tokom nekoliko decenija potpuno zanemarena. Specijalno istraživanja vremena ranog Srednjeg vijeka bila su dosada prepuštena samo slučaju, izuzevši ovdje na pr. kratkotrajno Brunšmidovo iskapanje kod crkve sv. Marka u Podumu kraj Otočca.¹ Svi srednjovjekovni nalazi s tog područja, koje posjeduje Arheološki muzej u Zagrebu ili su slučajni nalazi ili pak sporadični nalazi pri istraživanjima, u većini slučajeva raznih japoških lokaliteta. Tek 1954. g. ekipa Arheološkog muzeja u Zagrebu rekognoscirala je šire područje između Gospića i Otočca.² Svrha tog rekognosciranja bila je provjeriti i upotpuniti arhivske podatke i na osnovu dobivenih podataka izvršiti sondiranje važnijih lokaliteta, kako prethistorijskih, tako i onih ranosrednjovjekovnih. Uzevši u obzir rezultate tog rekognosciranja, kao i postojeće arhivske podatke, zaključeno je, da se u vezi s radovima na istraživanju ranog Srednjeg vijeka sondažnim ispitivanjem istraži teren u Gackom polju na užem području sela Ličko Lešće Gornje i Donje, a to sondiranje je izvršeno u ljetu 1955. g.

POKUSNO ISTRAŽIVANJE U LIČKOM LEŠĆU GORNJEM

a) Položaj kraj kuće Ivice Begovića

Na osnovu provedene ankete u selu i podataka iz arhive ustanovio se točan položaj groba nadenog 1878. g. s velikim srebrnim starohrvatskim naušnicama,³ i to kraj kuće Ivice Begovića kbr. 91, nekada kuće Ivana Oreškovića kbr. 253. Teren oko kuće lagano je povišen, a također i zemljište s jedne i druge strane seoske ceste (vidi prilog A), i to na zemljištima Ivice Begovića južno od ceste i Ivana Čopa sjeverno od ceste. Tako je i sama konfiguracija položaja ukazivala na mogućnost postojanja groblja. Na tom terenu postavljeno je osam sondi pravca sjever-jug, raznih dimenzija, i to od 6 m × 2 m do

¹ Brunšmid J., Hrvatske razvaline. Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, n. s. V, Zagreb, 1901, str. 44 i d.

² Vidi putni izvještaj u arhivi Arheološkog muzeja u Zagrebu br. 550/54 od 2. IX. 1954.

³ Vinski Z., Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Starohrvatska prosvjeta, III. ser. 1, Zagreb, 1949, str. 25, tab. IV, sl. 29 i 30.

3,5 m × 1 m. Sondama je oivičena cijela uzvisina, kako bi se dobio eventualni opseg groblja, a najgušće su bile postavljene uz samu kuću, kao siguran oslonac nalaza. Sonde su signirane od A-H i sve su kopane do zdravice, odnosno žute ilovače ili kamena živca, dubina im je varirala od 1 m do 1,8 m. Sve sonde dale su u profilu sličnu situaciju slojeva, i to: ispod tankog humusa od 0,1 m do 0,2 m, dolazi deblji sloj tamnocrvene zemlje, a ispod njega nešto svjetliji sloj sa žutom ilovačom i tragovima sedimentacije željeza, što predstavlja zdravicu. Slika svih slojeva pokazuje uglavnom netaknutost slojeva i prirodnu sedimentaciju. Rezultat je tog sondiranja negativan, jer su sve sonde arheološki potpuno sterilne, te se sa sigurnošću može tvrditi, da se tu uopće ne radi o groblju, kao što se pretpostavljalo, već samo o pojedinačnom slučajnom ukopu jednog mrtvaca, što je inače rijetka pojava u ranom Srednjem vijeku.

b) Položaj kraj crkve sv. Franje

Sondiran je teren i uz crkvu sv. Franje (sl. 1) uz samu obalu Gacke. Crkva je kamena, malih dimenzija s tornjem na preslicu, orijentirana je apsidom na sjever, ulaznim vratima na jug. Prigodom gradnje (1707) upotrebljeno je nekoliko rimskih kamenih spomenika, koji su ugrađeni kao spolia, a ti vjerojatno potječu iz nekadašnjeg Arupiuma na Vitlu kraj Prozora. Na tom istom mjestu stajala je nekada crkva sv. Trojstva,⁴ koja je uz crkvu sv. Marka u Podumu bila župna crkva u Gackom polju u Srednjem vijeku, a stradala je u turskim ratovima. Istovremenost crkve sv. Trojstva s crkvom sv. Marka indicirala je postojanje ranosrednjovjekovnog groblja slično onome oko crkve sv. Marka. Na tom položaju postavljeno je pet sondi pravca sjever-jug, dimenzija 5 m × 1,50 m i 3 m × 1 m. Sonde su signirane brojevima od 1 do 5, sve su kopane do zdravice, odnosno kamena živca, dubina im je varirala od 0,5 m do 0,75 m. Sonde 2 i 5 bile su arheološki potpuno sterilne, a slika slojeva (ispod tankog sloja humusa izrazito je crvena zemlja bez tragova štuta i vapna, a na dubini od cca. 0,6 m pojavljivali su se veliki kameni blokovi i žuta ilovača zdravica) ukazivala je na nedirnutost terena. Sonde 1, 3 i 4 kopane su do dubine cca 0,75 m t. j. do kamena živca i dale su približnu sliku slojeva: ispod tankog humusa dolazi tamnija zemlja sa šutom, vapnom, dislociranim ljudskim kostima i keramičkim ulomcima. U sondi 1 na dubini od 0,1 m kraj dislociranih ljudskih kostiju nađena je jedna karičica s koljencima, t. j. namotanom žicom oko karike (sl. 6), i kroz svu sondu ulomci slavenske gradišne keramike. U sondi 3 na dubini od 0,3 m izoliran je jedan oštećeni skelet, orijentacije zapad-istok, bez priloga (sl. 2), a na dubini od 0,4 m u istoj sondi izoliran je također jedan skelet, koji je bio još više oštećen i ispreturan, tako da mu je na pr. lubanja bila na karlici. U sondi 4 ljudske kosti bile su tako ispremičane, da nije bilo moguće izolirati nijedan skelet.

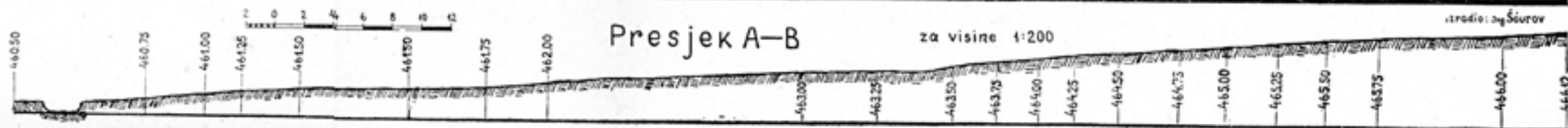
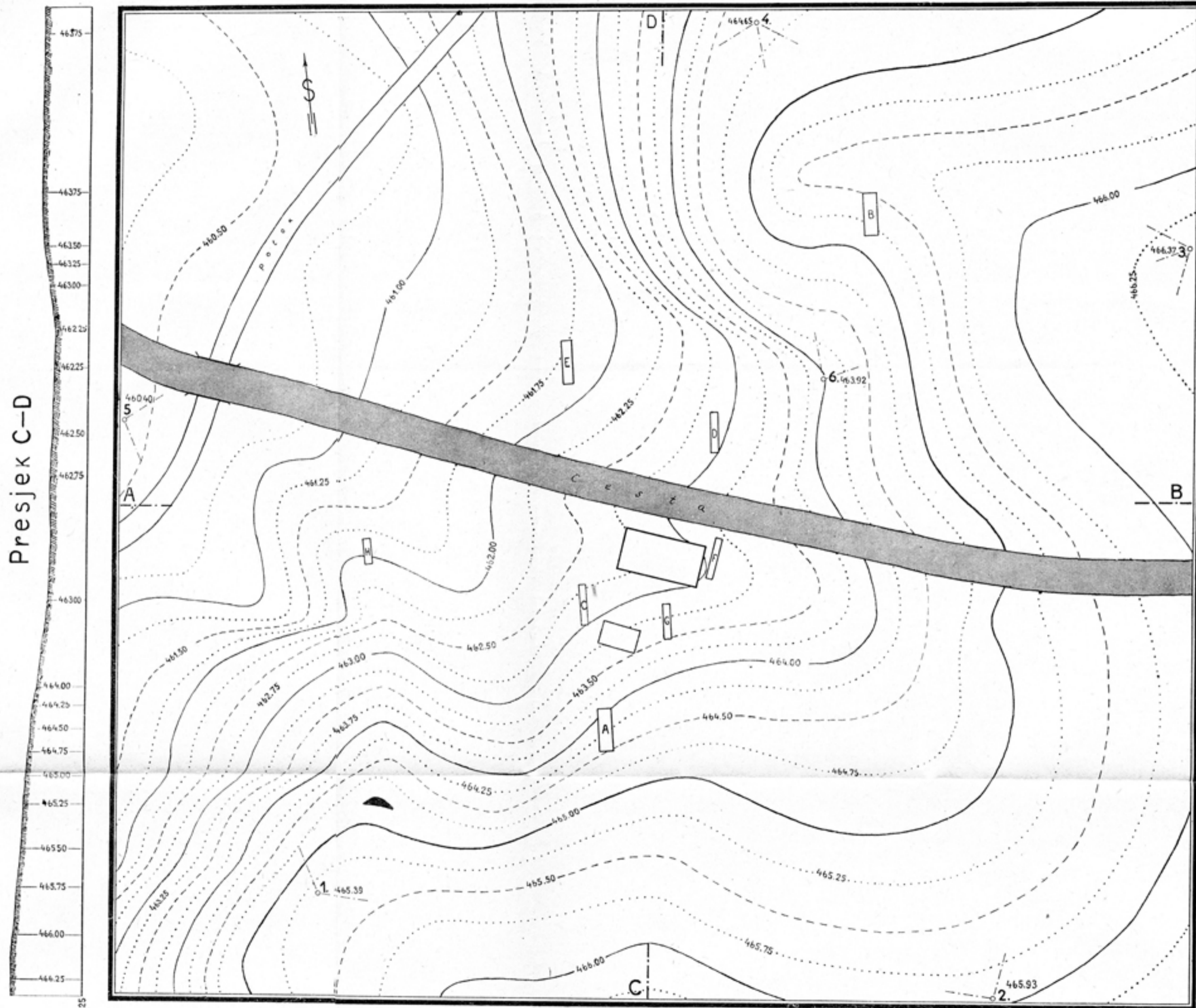
Na osnovu tog kratkotrajnog sondiranja može se ustvrditi, da je nekada na uskom prostoru tik uz bivšu crkvu sv. Trojice postojalo groblje, koje je bilo teško oštećeno pri uništenju stare crkve i gradnje nove ili pak tokom vremena pri obrađivanju zemljišta, jer su svi skeleti vrlo plitko pod zemljom

⁴ Patsch K., *Schriften der Balkancommission*, I, Wien, 1900, st. 71, 72.

Ličko Lešće gornje
sondiranje kod kuće br. 91 (zemljište : J. Begović i J. Čop) 1955.g.

0 3 6 9 12 15 18

Mjerilo=1:300

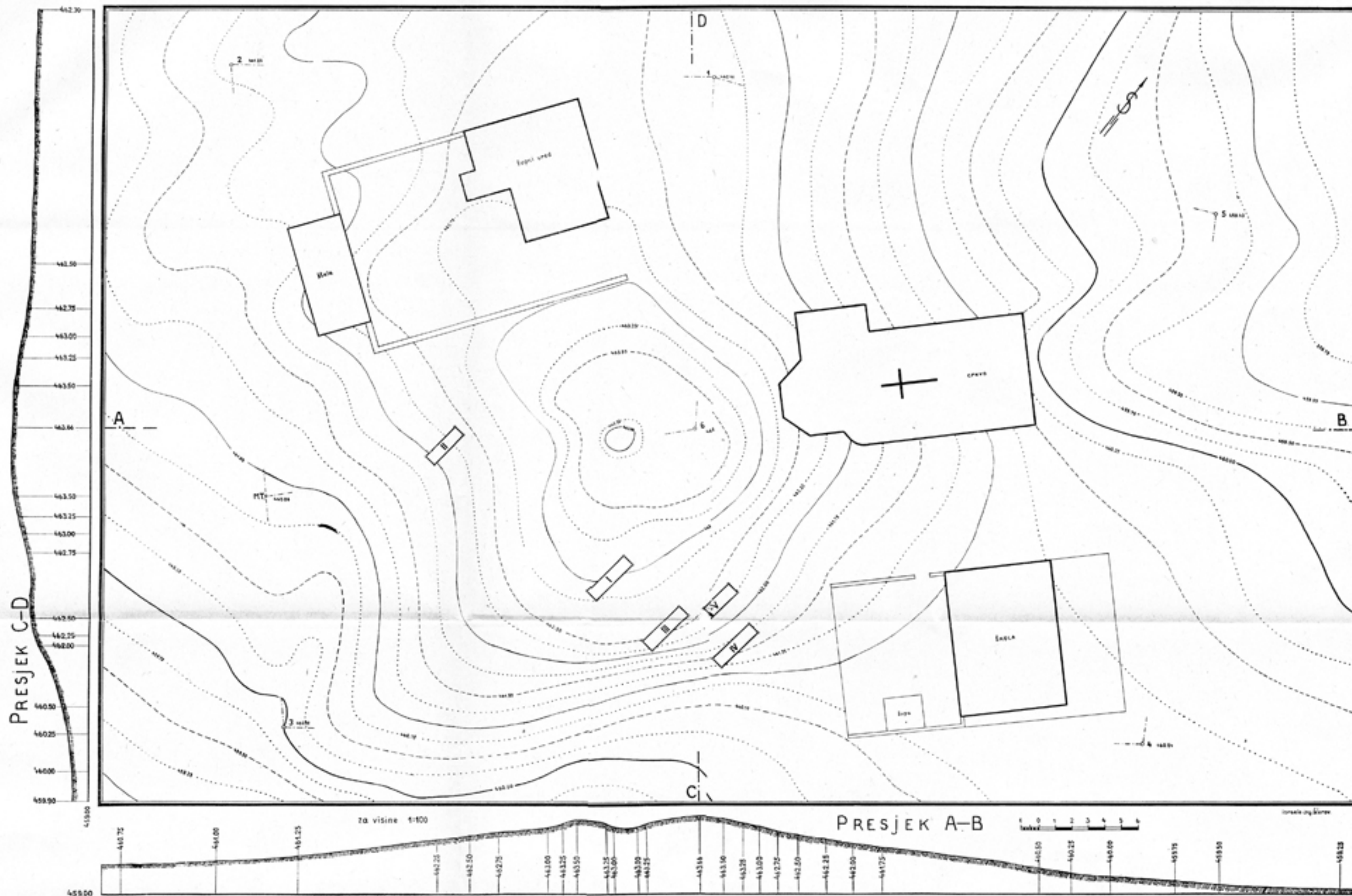

Ličko Lešće donje – sondiranje kod crkve 1955.g.

PRILOG B

0 1 2 3 4 5 6

Mjerilo 1:200

(na ispreturane ljudske kosti nailazi se već na 0,1 m). I ovo je groblje vjerojatno, kao i ono kraj crkve sv. Marka, bilo malih dimenzija i prostiralo se samo na uskom pojasu uz samu crkvu. Ulomci keramike (sl. 7) ukazuju na slavensku gradišnu keramiku; boje su od svijetlosmeđe do tamnosmeđe, ima ulomaka keramike od one rukom rađene do one na kolu, ornament je valovnica. Jedan ulomak ruba posude ukazuje na IV stupanj gradišne keramike po Pouliku,⁵ ali zbog nedostatka većih ulomaka ili cijelih posuda vrlo je teško vremenski točnije tu keramiku odrediti. Također i jedini nalaz bronzane karičice ne pruža nam mogućnost užeg determiniranja tog groblja. Međutim, postojanje crkvice sv. Trojstva i njezina eventualna istovremenost sa crkvom sv. Marka u Podumu, keramički ulomci, kao i ona jedna karičica, sve nas upućuje, da to jako oštećeno groblje potječe iz ranog Srednjeg vijeka s gornjom granicom njegova trajanja možda čak i preko 1200. godine s obzirom na mlađe keramičke ulomke, kao i na mali broj priloga, iako se to ne može kategorički tvrditi, jer su skeleti većinom jako ispreturani, pa su razni prilozi možda vremenom ili sasvim propali ili su se pri raznim zemljanim radovima uništavali.

POKUSNO ISTRAŽIVANJE U LIČKOM LEŠĆU DONJEM

Južno tik uz crkvu Majke božje Rozarije uočljiva je uzvisina slična većem humku dimenzija cca. 0,5 m × 0,5 m (sl. 3, vidi B). Prema predaji u selu na mjestu današnje crkve bila je nekada stara drvena crkva manjih dimenzija, a za humak seljaci kažu »staro groblje«. Humak je danas ledina, vlasništvo župne crkve u Sincu. Na njegovu su platou uočljive jame kopane prije nekih 70–80 godina za krečane prigodom nadogradnje crkve. Pri kopanju tih jama nailazilo se mnogo na ljudske kosti i razni nakit, čega se stariji mještani sjećaju. Taj podatak, kao i konfiguracija terena, indicirali su postojanje ranosrednjovjekovnog groblja, te se pristupilo ispitivanju tog humka. Sonde su postavljene južno i zapadno od crkve, izostavljen je dio oko jama za kreč i uz crkvu, jer se smatralo, da je taj teren oštećen i ispreturan. Ukupno je postavljeno pet sondi, pravca sjever-jug, dimenzija 6 m × 1,5 m i 5 m × 1,5 m. Sonde su signirane brojevima od I do V i sve su kopane do zdravice, dubina im je varirala od 1 m do 1,3 m. Sonde I, III, V dale su u profilu ovu sliku slojeva: humus se nije mogao sasvim razlučiti od idućeg suphumoznog tamnog sloja, koji je sezao do dubine od 0,9 m do 1,15 m, ispod tog sloja nalazila se žuta ilovača, odnosno zdravica, a ponegdje i kamen živac. Spomenuti suphumozni tamni sloj predstavljao je kulturni sloj, a bio je prepun dislociranih ljudskih skeleta, i starijih i mlađih nalaza. Profili u sondama II i IV nisu imali taj tamni suphumozni sloj, već se na pr. u sondi II na dubini 0,3 m pojavila žuta ilovača zdravica, a u sondi IV na dubini od 0,6 m. U objema sondama izolirani su dijelovi suhozida, a ovaj je vjerojatno pripadao zidu, kojim je groblje iz mlađeg vremena bilo opasano. Tragova ljudskih kostiju, kao i arheoloških nalaza u tim dvjema sondama nije bilo. Sonda I (vidi prilog B) dimenzija je 6 m × 1,5 m, kopana je do zdravice u dubinu od 1,2 m. Od 0,3 m do 1 m kroz cijelu sondu nailazilo se na dislo-

⁵ Poulík J., *Staroslovanská Morava*, Praha, 1948, str. 14, sl. 1.

cirane ljudske skelete s priložima, koji se nisu mogli fiksirati uz jedan određeni grob. Nalazi: na dubini od 1,2 m tri brončana prstena (sl. 12, 13, 15); na dubini od 0,7 m dvije srebrne naušnice s koljencima (sl. 8, 9); na dubini od 0,5 m do 0,3 m dvije karičice (sl. 10, 11), jedna naušnica od slabog srebra s privjeskom (sl. 14) i dva prstena (sl. 16, 17).

Sonda II (vidi prilog B) dimenzija je 5 m × 1,5 m, kopana je do zdravice u dubini od 1,3 m. U sredini sonde izoliran je dio suhozida, širine 0,6 m. Arheoloških nalaza i dislociranih skeleta u ovoj sondi nije bilo.

Sonda III (vidi prilog B) dimenzija je 6 m × 1,5 m, kopana je do zdravice u dubinu od 1,2 m. Od 0,2 m do 1,1 m kroz cijelu sondu nailazilo se na dislocirane ljudske kosti; tek na dubini od 0,8 m izolirana su tri skeleta in situ, ali bez priloga (sl. 4), a kroz cijelu se sondu i u blizini tih skeleta nailazilo na kulturne priloge, i to: na dubini od 1 m lijevana naušnica od srebra s tri jagode (sl. 27), jedan novčić (sl. 28) i uz lubanju, koja je još bila in situ, sa svake strane po jedna naušnica s jednom jagodom i po jedna karičica, sve od srebra (sl. 18, 19, 20, 21); na dubini od 0,75 m do 0,5 m jedan par naušnica s jednom jagodom, karičica im je pletena (sl. 25, 26), jedan par naušnica od slabog srebra s tuljastim privjeskom (sl. 30, 31), jedna karičica od bronce s tragovima namotane žice (sl. 29) i jedan prsten (sl. 24); na dubini od 0,2 m nađen je jedan probušeni novčić od srebra (sl. 23), i jedan prsten od srebra (sl. 22).

Sonda IV (vidi prilog B) dimenzija je 6 m × 1,5 m, kopana je do zdravice u dubinu od 1 m. U sjevernom dijelu sonde izoliran je dio suhozida s većim kamenim pločama (sl. 5), koji zajedno sa suhozidom iz sonde II predstavlja ostatak zida, kojim je bilo opasano groblje iz mlađeg vremena. Arheoloških nalaza i dislociranih skeleta u ovoj sondi nije bilo.

Sonda V (vidi prilog B) dimenzija je 6 m × 1,5 m, kopana je do zdravice u dubinu od 1,25 m. Od 0,3 m do 1 m kroz cijelu sondu nailazilo se na dislocirane ljudske skelete i kulturne priloge ovako: na dubini od 1 m prsten od bronce s krunom (sl. 32); na dubini od 0,8 m tri naušnice od bronce s petljom i privjeskom, od kojih dvije sačinjavaju par (sl. 33, 34, 35); na dubini od 0,65 m par naušnica od bronce sa zadebljalim donjim dijelom (sl. 36, 37), jedna od naušnica ima ušicu za privjesak, koji nedostaje (sl. 36) i jedan prsten od bronce s imitacijom granulacije.

Na osnovu terenskih zapažanja, kao i dobivenog materijala s ovog sondiranja može se sumarno kazati, da je na humku pored crkve Majke božje Rozarije postojalo groblje, na kojem se kroz duži vremenski period zakapalo. Kako je humak malih dimenzija, a groblje je bilo dugo u upotrebi, to su se zakapanjem mladih skeleta oštećivali oni stariji. Groblje je također jako oštećeno prigodom kopanja već spomenutih jama za kreč. Zbog svega su iznesenog gotovo svi skeleti ispreturani, osim u tri slučaja, a kulturni prilozi nisu in situ. Međutim, iako ne postoji točna stratigrafija nalaza, ipak su oni najstariji nalazi nađeni u donjim slojevima. Ti su najstariji nalazi:

a) u sondi I na dubini od 0,7 m jedan par naušnica s koljencima (sl. 8, 9) i dvije karičice na dubini od 0,5 m – 0,4 m (sl. 10, 11).

b) u sondi III na dubini od 1 m naušnica s tri jagode (sl. 27), jedan novčić (sl. 28), dva para naušnica s jednom jagodom i dvije karičice (sl. 18, 19, 20,

21), nađeni in situ kraj jedne dislocirane lubanje sa svake strane po jedna naušnica i karičica i jedna karičica s tragovima namotane žice (sl. 29) na dubini od 0,7 m.

Ti nalazi pripadaju po svom obilježju starohrvatskoj nakitnoj grupi, te za pojedine primjerke, kao na pr. za naušnice s jednom jagodom ili one s koljencima nije potrebno donositi pojedinačno analogije.⁵ Interesantna je ona kičeno lijevana naušnica s tri jednake jagode, rađena na proboj (sl. 27), koja pripada tzv. kijevskom tipu naušnica.⁷ Većinom su takve naušnice rađene u tehnici filigrana i granulacije, a na ovom se primjerku iz Ličkog Lešća tek u tehnici lijevanja imitira, kako filigran, tako i granulacija. Po tipu su toj naušnici srodne naušnice s tri jagode iz Brnaza, koje Gunjača po novcu Ludovika Anžuvinskog iz istog groba datira u 14. stoljeće;⁸ naušnice iz Brnaza imaju dva kolutića među jagodama, što je češće uočljivo na mladim primjercima takva nakita. Zajedno s naušnicom iz Ličkog Lešća nađen je novčić (sl. 28), koji je vjerojatno pripadao istom grobu. Novčić je jako oštećen, ali je ipak u sredini uočljiv križ i slovo M (možda novčić iz Mantove). To je denarius parvus, sjeverno-talijanski novac, koji se kovao prije 1200. g., jer se poslije 1200. g. kuje već denarius grossus.⁹ Taj nalaz novca iz završetka 12. stoljeća, nađen zajedno s naušnicom kijevskog tipa, iako ne kao strogo zatvoreni grobni nalaz ipak pretstavlja nov i interesantan podatak za vrijeme trajanja tih trojagodnih naušnica, što pogotovu vrijedi za spomenuti zatvoreni grobni nalaz iz Brnaza. Poznato je, da se u Kijevskoj Rusiji i u Češkoj takve naušnice pojavljuju već s novcem 10. i 11. stoljeća.¹⁰ Kod nas su se uglavnom pojavljivale u sklopu starohrvatskih nalaza, koje je odavno Karaman sveukupno datirao od 9. do 11. stoljeća ne ulazeći detaljnije u trajanje pojedinih tipova naušnica; međutim, za naušnice s tri jagode uočio je već odavno mogućnost njihove upotrebe i u kasnije vrijeme.¹¹

Za par naušnica s karičicom spletenom od dvije žice i šupljom jagodom s oštećenim privjeskom (sl. 25, 26) iz sonde III nema izravnih analogija. One vjerojatno predstavljaju jednu rustičnu varijantu standardnih naušnica s jednom jagodom, koje se zasada ne mogu uže determinirati. Među starohrvatskim materijalom postoji čitav niz naušnica s jednostavnom karičicom i jednom jagodom,¹² koja je više ili manje kičeno rađena, ali nigdje nije karičica tordirana ili ispletena od dvije ili više žica. Taj način izrade nalazimo u materijalu bjelobrdske kulture, a najčešće su tako rađene ogrlice i narukvice.

⁵ Karaman Lj., Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 268, Zagreb, 1940, sl. 8 i d. – Vinski Z., sp. dj., tab. I i d.

⁷ O naušnicama kijevskog tipa i literaturu vidi: Vinski Z., sp. dj., str. 33, n. 21.

⁸ Gunjača S., Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja, Starohrvatska prosvjeta, III. ser. 4, Zagreb, 1955, str. 121, grob 13, str. 126, grob 88.

⁹ Za atribuiranje novca dugujem zahvalnost prof. I. Rengjeu.

¹⁰ Karaman Lj., Dva hronološka pitanja starohrvatske arheologije. Starohrvatska prosvjeta, III ser. 5, Zagreb, 1956, str. 131, n. 5.

¹¹ Karaman Lj., Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 268, Zagreb, 1940, str. 36. – Vinski Z., sp. dj. str. 35.

¹² Karaman Lj., sp. dj., sl. 30–34.

Par naušnica s lagano zadebljalim donjim dijelom (sl. 36, 37) iz sonde V manje su tipični i uobičajeni oblici u okviru starohrvatskog nakita. Slične su joj donekle naušnice iz grobova u Rižinicama, koje Karaman donosi zajedno s ostalim materijalom iz vremena od »starohrvatskog do mletačkog« doba.¹³ Naušnice iz Ličkog Lešća mogu s obzirom na ostali materijal, o kojem će kasnije biti riječi, pripadati mlađem vremenu, slično kao i pojedini primjerci iz Rižinica.

Tri naušnice s petljom i privjeskom, kojega je donji dio obmotan žicom (sl. 33, 34, 35), predstavljaju interesantnu varijantu naušnica mlađeg vremena s utjecajem možda s jedne strane ketlaške kulture (obmotana žica i petlja), a s druge strane bjelobrdske kulture (privjesak u obliku puceta). Izravnih analogija za takve naušnice nisu mi poznate čak ni u mlađem materijalu, možda bi donekle odgovarala ona naušnica iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika iz sjeverne Dalmacije, koja je objavljena bez lokaliteta,¹⁴ ali s jagodom i bez privjeska.

Naušnice s privjescima poput puceta ili tuljka (sl. 14, 30, 31) svakako su jedna mlađa i rustično rađena varijanta naušnica, na koje se još danas nailazi u dalmatinskoj Zagori (samo su ove veće i kićenije), a po obliku a ne izradi sasvim su identične s jednim parom zlatnih naušnica s otoka Paga, koje čuva Etnografski muzej u Zagrebu.¹⁵ Po obliku su im također sasvim analogne zlatna naušnica iz Istre i ona iz sjeverne Italije,¹⁶ pa taj oblik vjerojatno vuče svoj korijen iz Sredozemlja.

Prstenje je vrlo jednostavno, takvih nalazimo u inventaru unutar svih kultura ranog Srednjeg vijeka i u kasnijim razdobljima punog Srednjeg vijeka. Izuzetak je prsten od srebra (sl. 22), koji je mogao biti prsten pečatnjak iz mlađeg vremena.

Probušeni novčić (sl. 23) s likom biskupa Blaža i maketom Dubrovnika u rukama jest dubrovački novac iz 18. stoljeća,¹⁷ pa bi nam taj termin bio približna gornja granica upotrebe tog groblja, iako nam on nije sasvim mjerodavan, jer nije bio kurentni novac, već je kao probušen služio možda kao privjesak ili amajlija iz starijeg vremena. Sigurniji je za datiranje ranije spomenuti sjevernotalijanski novčić iz konca 12. stoljeća, koji bi tako mogao odrediti donju granicu trajanja te nekropole.

Uzevši u obzir sve nalaze i oba novčića moglo bi se zaključiti, da je taj humak bio zaista dugo u upotrebi, i to vjerojatno već tokom 12. stoljeća (a možda i u 11. stoljeću), mnogo kasnije započelo je ponovno pokapanje na tom groblju u vrijeme Krajine, i to do u 18. stoljeće, tj. poslije vremena upotrebe dubrovačkog novčića kao platežnog sredstva.

Pokusna istraživanja u Ličkom Lešću Gornjem i Donjem dala su dva nova lokaliteta sa starohrvatskim nalazima, i to su: ostaci uništene nekropole kraj crkve sv. Franje u Ličkom Lešću Gornjem i također oštećena nekropola kraj

¹³ Karaman Lj., sp. dj., str. 30, sl. 32.

¹⁴ Karaman Lj., sp. dj., sl. 28.

¹⁵ Zahvaljujem se direktorici Etnografskog muzeja u Zagrebu prof. M. Gušić, što mi je pustila uvid u komparativni etnografski materijal.

¹⁶ Haberlandt M., Völkerschmuck, mapa VII, Wien und Leipzig, tab. 64, 98.

¹⁷ Za atribuiranje novca dugujem zahvalnost prof. I. Rengjenu.

Sl. 1. Ličko Lešće Gornje, položaj kraj crkve sv. Franje.

Sl. 2. Ličko Lešće Gornje, položaj kraj crkve sv. Franje, sonda 3

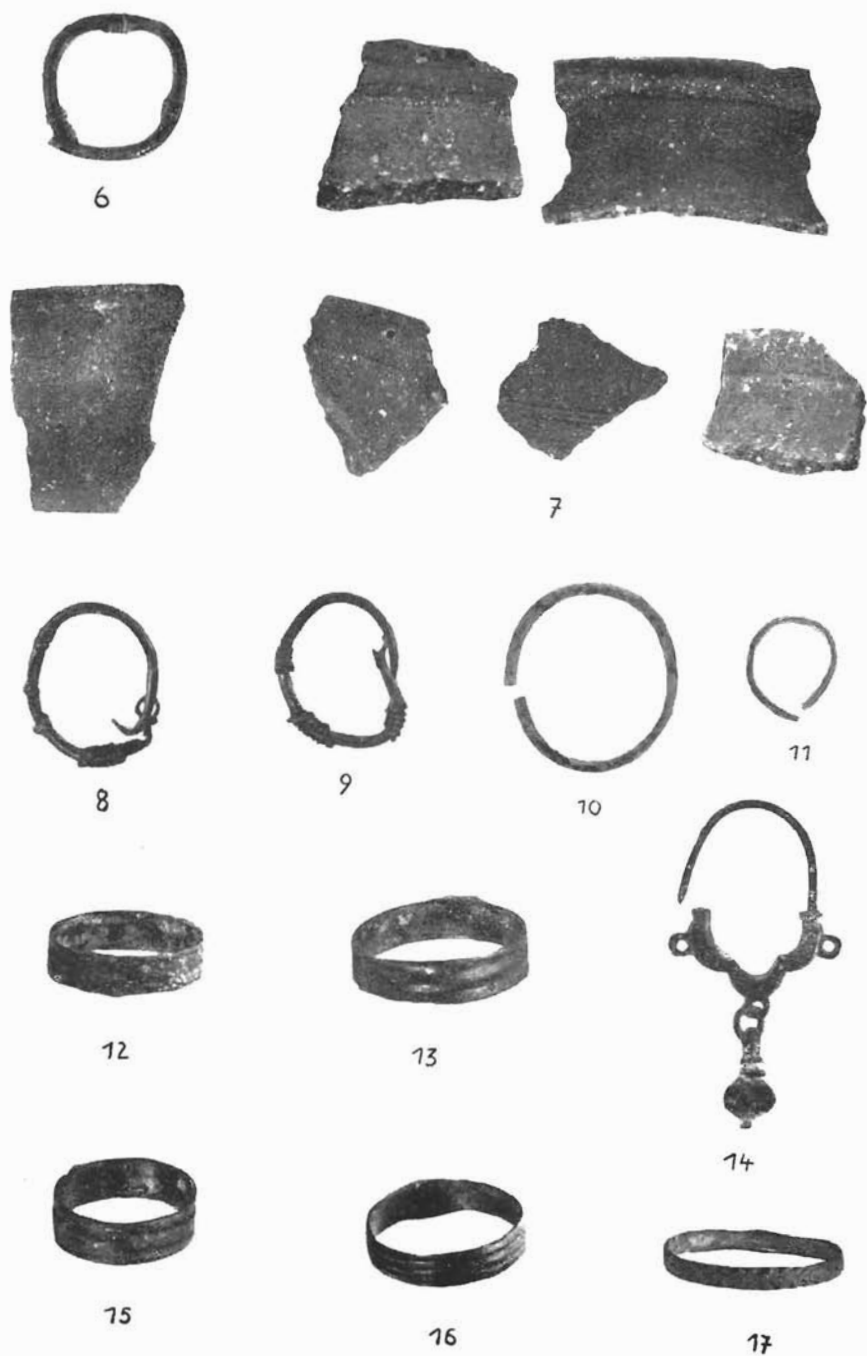
Sl. 3. Ličko Lešće Donje, položaj kraj crkve Majke božje Rozarije

Sl. 4. Ličko Lešće Donje, položaj kraj crkve Majke božje Rozarije, skeletni grobovi u sondi III.

Sl. 5. *Ličko Lešće Donje, položaj kraj crkve Majke božje Rozarije, dio suhozida u sondi IV.*

Sl. 6-7. Ličko Lešće Gornje, položaj kraj crkve sv. Franje, nalazi iz sonde I. — Sl. 8-17. Ličko Lešće Donje, položaj kraj crkve Majke božje Rozarije, nalazi iz sonde I.

18

19

20

21

22

23

24

25

26

Sl. 18–26. Ličko Lešće Donje, položaj kraj crkve Majke božje Rozarije, nalazi iz sonde III.

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

Ličko Lešće Donje, položaj kraj crkve Majke božje Rozarije. Sl. 27–31, nalazi iz sonde III; sl. 32–38, nalazi iz sonde V.

39

40

41

42

43

44

45

46

Sl. 39. Cetingrad; sl. 40-43. Križišće; sl. 44. Kiringrad; sl. 45-46. okolina Banje Luke

crkve Majke božje Rozarije u Ličkom Lešću Donjem. Ranije spomenuti nalaz iz Ličkog Lešća Gornjeg, koji se sastoji od jednog para srebrnih naušnica sa četiri jagode,¹⁸ potječe iz pojedinačnog groba, jer se na tom položaju nije ustanovilo postojanje groblja, pa nam taj nalaz može poslužiti samo za upotpunjavanje podataka o starohrvatskim nalazima u Gackom polju.

Na širem području Gackog polja poznata je od ranije manja nekropola kraj crkve sv. Marka u Podumu,¹⁹ koju je Brunšmid samo djelomično istražio, a po njegovu mišljenju je i to groblje tokom vremena jako oštećeno. Brunšmid ga datira u predtursko vrijeme, u 15. i početak 16. stoljeća. Nije jasno, zašto Brunšmid tako kasno datira to groblje, kad je ono po svim indicijama sigurno ranije. Groblje je bilo, kao i sva ranoslavenska groblja, na redove, skeleti su bili orijetirani zapad-istok s licem okrenutim prema istoku, a nalazi, iako su skromni analogni su starohrvatskim, te sve navedeno ne isključuje mogućnost ranije upotrebe tog groblja.²⁰ Tipološki se ti grobovi u Podumu uglavnom podudaraju s onima u Ličkom Lešću Donjem. Iduća su dva lokaliteta sa starohrvatskim nalazima Vlaško polje i Kompolja. Iz Vlaškog polja je samo jedna jagoda od naušnice, a iz Kompolja su četiri naušnice od posrebrene bronce s jednom jagodom.²¹ Ti nalazi dospjeli su u prethistorijsku zbirku Arheološkog muzeja u Zagrebu s japodskim materijalom s tih lokaliteta. Naime, ti japodski nalazi potječu s dva tumulusa, koji su u neposrednoj blizini jedan do drugoga, a izrazito su japodskog karaktera; između ta dva tumulusa nalazi se velika prethistorijska gradina i na padinama te gradine nađen je spomenuti starohrvatski nakit iz uništenih grobova (podaci iz muzejske arhive). Na tom mjestu nisu vršena pokusna istraživanja, te se ne može sa sigurnošću govoriti o postojanju bar i manje nekropole na gradini između Vlaškog polja i Kompolja. Pribrojimo li k tome još i poznati primjerak zlatne naušnice s jednom jagodom iz Otočca ili njegove okoline, bili bi time evidentirani svi starohrvatski nalazi na području Gackog polja.²²

Na ostalom teritoriju Like i susjednih hrvatskih krajeva zastupljeni su starohrvatski nalazi samo pojedinačno, i to u Pribudiću na Zrmanji dvije srebrne naroskane naušnice,²³ i u Lipovoj glavici kod Perušića jagode od pozlaćenog srebra zajedno s novcem 14. i 15. stoljeća. Nadalje, po tipu međusobno slične zlatne naušnice, jedna iz Munjave, a druga iz Šušnjeva sela kraj Josipdola.²⁵ One predstavljaju neobičnu varijantu naušnica s jednom jagodom i nemaju izravnih analogija, a mogu se ipak smatrati domaćim izrađevinama iz vremena narodnih vladara.²⁶ Tim nalazima mogao bi se još pribrojiti interesantni primjerak lijevane naušnice od bronce sa četiri jagode iz Cetin-

¹⁸ Vinski Z., sp. dj., str. 25 i d., tab. IV, sl. 29, 30.

¹⁹ Brunšmid J., sp. dj., str. 47 i d.

²⁰ Brunšmid J., sp. dj., str. 49, sl. 29. – Vinski Z., sp. dj., str. 26, tab. V, sl. 31.

²¹ Vinski Z., sp. dj., str. 26, tab. V, sl. 32–34, tab. VI, sl. 35–36.

²² Vinski-Gasparini K., Ranosrednjovjekovan slavenski zlatni nakit u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Starohrvatska prosvjeta, III. ser. 2, Zagreb, 1952, str. 19, tab. I, sl. 1. – Na istom području ustanovljeno je i nakita bjelobrdске kulture (vidi: Ercegović S., Neobjavljeni grobni nalazi iz Bijelog Brda. Starohrvatska prosvjeta, III. ser. 6, Zagreb, 1958, str. 181 i d.), koji materijal ovdje ostavljam po strani.

²³ Vinski Z., sp. dj., str. 24 i d., tab. III, sl. 20, 21.

²⁴ Vinski Z., sp. dj., str. 25, tab. V, sl. 22–28.

²⁵ Vinski-Gasparini K., sp. dj., str. 19, tab. I, sl. 2, 3.

²⁶ Vinski-Gasparini K., sp. dj., str. 22.

grada kod Slunja (sl. 39), koja nesumnjivo pripada starohrvatskom tipu naušnica sa četiri jagode, iako je rađena u tehnici lijevanja.²⁷

U Hrvatskom su Primorju nalazi sa starohrvatskim materijalom malobrojni, a razlog je tome nedovoljno rekognosciranje i istraživanje na tom području. Od nepoznatih nalaza imamo dvije naušnice od bronce s jednom jagodom iz Triblja kod Crikvenice²⁸ i jednu naušnicu također od bronce iz same Crikvenice s tri jagode, od kojih se samo jedna sačuvala;²⁹ i one potječu iz uništenih grobova. Nedavno je Arheološki muzej u Zagrebu dobio na dar dvije naušnice s jednom jagodom i dvije karičice, sve od srebra (sl. 40, 41, 42, 43), s lokaliteta Križišće (Veli Dol), općina Kraljevica.³⁰ Na ledini seljaka Grpca Dragutina iza kuće još prije Drugog svjetskog rata nailazilo se prilikom raznih zemljanih radova na skelete s priložima, među kojima se spominje i jedan mač. Tim se nalazima sasvim izgubio trag. U jesen 1958. godine prilikom kopanja jame za bunar iza same kuće nađena su četiri skeleta sa spomenutim priložima. Skeleti su ležali u pravcu zapad-istok s licem okrenutim prema istoku, te se po svemu čini, da se tu radi o ranosrednjovjekovnom groblju na redove. Tu nekropolu namjerava sistematski istražiti Narodni muzej na Rijeci zajedno s Arheološkim muzejom u Zagrebu.

Starohrvatski nalazi na području Istre poznati su mi samo sa sistematski istražene nekropole u Žminju.³¹ Detaljniji uvid u eventualno novije nalaze nemam, izuzevši pojedine lokalitete, što ih donosi Marušić,³² koji bi mogli biti i starohrvatski, a to će riješiti buduća istraživanja.

U sjevernim krajevima Hrvatske rjeđi su nalazi nakita starohrvatskog oblika i vremena. Arheološki je muzej u Zagrebu 1955. g. nabavio jednu naroskanu naušnicu od srebra (sl. 44) iz Kiringrada, ali nažalost ne postoje bliži podaci o točnom mjestu i okolnostima nalaza.³³ Fragment naušnice starohrvatskog tipa s lokaliteta Zagreb-Kaptol³⁴ nađen pred katedralom predstavlja sigurno ostatak nekropole iz vremena osnivanja biskupije i prve katedrale u 11. stoljeću.³⁵ Sisak je već poznati lokalitet s naušnicama starohrvatskog tipa sa četiri jagode, podaci o okolnostima nalaza ne postoje, a dar su Arheološkom muzeju u Zagrebu od Društva Siscia još iz 19. stoljeća.³⁶ Dvije naušnice s ko-

²⁷ Vinski Z., Povodom našeg prvog priručnika slavenske arheologije s osvrtom na još neke novije publikacije s tog područja. *Peristil*, sv. 1, Zagreb, 1954, str. 204, sl. 4.

²⁸ Vinski Z., Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu. *Starohrvatska prosvjeta*, III, ser. 1, Zagreb, 1949, str. 26 i d., tab. VI, sl. 37, 38.

²⁹ Vinski Z., sp. dj., str. 27, tab. VI, sl. 39.

³⁰ Arheološke predmete i podatke Arheološki muzej u Zagrebu dobio je od druga Brukete F., pa mu se ovom prilikom zahvaljujem.

³¹ Bačić B., Starohrvatsko groblje u Žminju u Istri. *Starohrvatska prosvjeta*, III, ser. 6, Zagreb, 1958, str. 77-92.

³² Marušić B., Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli 1947-1955. *Starohrvatska prosvjeta*, III, ser. 6, Zagreb, 1958, str. 212 i d.

³³ S ovog lokaliteta postoji i nakit bjelobrdске kulture, vidi: Ercegović S., sp. dj., str. 181.

³⁴ Vinski Z., Naušnice zvjedolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu s posebnim obzirom na nosioce srebrnog nakita Čadavica. *Starohrvatska prosvjeta*, III, ser. 2, Zagreb, 1952, sl. 9.

³⁵ Vinski Z., sp. dj., str. 51. - S ovog lokaliteta postoji i nakit bjelobrdске kulture, vidi: Ercegović S., sp. dj., str. 182.

³⁶ Vinski Z., Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu. *Starohrvatska prosvjeta*, III, ser. 1, Zagreb, 1949, str. 27, n. 4, tab. VI, sl. 40-42. - Horvat A., O Sisku u

ljencima iz Županje nađene su kraj skeleta u ulici Šantava kbr. 84 pred kućom.³⁷ Najvjerojatnije se tu ipak radi o groblju, koje je prilikom gradnje kuća i ceste u toj ulici uništeno. Otprilike 7 km od Županje na ciglani Daraž u Bošnjacima uništen je 1940. g. niz skeleta prilikom vađenja zemlje za ciglu; jedan dio sačuvanih priloga donio je u muzej V. Hoffiller, a drugi je dio slučajno dospio u muzej u Osijeku.³⁸ Na prijedlog Muzejske zbirke u Županji Arheološki je muzej u Zagrebu poduzeo 1958. g. na istom položaju probno istraživanje, kojom prilikom je ustanovljeno postojanje ranosrednjovjekovnog groblja sa starohrvatskim nalazima. Na tom položaju nastaviti će se sistematskim istraživanjima, te će rezultati, kako sondiranja, tako i onog budućeg iskapanja, biti zajedno sustavno objavljeni.

Time bi bio završen sumaran pregled nalaza sa starohrvatskim nakitom na teritoriju Hrvatske, i to sjeverno od Zrmanje, t. j. izvan glavnog radioničkog središta sve do u donju Posavinu. Pojedine primjerke već publiciranog starohrvatskog nakita iz Srijema ovdje ne uzimam u obzir.³⁹ Središte tog starohrvatskog nakita i radioničkog centra je šire područje sjevernog dijela dalmatinske Hrvatske, kako je to utvrđeno.⁴⁰ Nalazi su starohrvatske kulture na tom području najgušći, bilo da potječu s nekropola, bilo da su to pojedinačni nalazi nakita, odnosno i ostaci starohrvatske arhitekture i ostale kulturne tvorevine tog vremena; to nam na pr. pokazuje karta objavljena u Enciklopediji Jugoslavije s ubiciranim starohrvatskim lokalitetima,⁴¹ a još potpunije podatke i karte rasprostranjenosti posjeduje Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Da bi se upotpunila slika rasprostranjenosti starohrvatskog nakita u zaleđu spomenutog centra, potrebno je osvrnuti se i na nalaze sjeverno od Dinare. Nalazi iz zapadnog i jugozapadnog dijela Bosne interesantniji su, jer je taj teritorij djelomično u predtursko vrijeme pripadao Hrvatskoj, te se na tom području mogu očekivati i gušći nalazi. Kao primjer za postojanje tog nakita u ovim krajevima donosim još neobjavljeni nalaz naušnica (sl. 45, 46) iz muzeja u Banjoj Luci s nepoznatog nalazišta, ali sigurno iz zapadnog dijela Bosne.⁴² To je naušnica s jednom jagodom i jagoda, kojoj nedostaje karičica, od srebra s pravim filigranom. Tako rađene naušnice pripadaju po tehnici i stilu rada starohrvatskom kulturnom krugu bez obzira na to, da li su nađene u dalmatinskoj Hrvatskoj ili ne. Značajniji su nalazi bez sumnje oni iz još neobjavljene nekropole kraj Livna u Grborezima, gdje je istraženo cca. 160 grobova s obilježjem starohrvatskog materijala.⁴³ Sa susjednih loka-

starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza. Starohrvatska prosvjeta, III. ser. 3, Zagreb, 1954, str. 99 i d., sl. 4-8.

³⁷ Vinski Z., sp. dj., str. 29, tab. VII, sl. 52, 53.

³⁸ Vinski Z., sp. dj., str. 28, n. 5, tab. VII, sl. 43-45.

³⁹ Vinski Z., sp. dj., str. 29 i d. - Vinski-Gasparini K., sp. dj., str. 19 i d.

⁴⁰ Karaman Lj., Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LI, Split, 1940, str. 89. - Gunjača S., Novi naučni rezultati u hrvatskoj arheologiji (predavanje održano u Zagrebu 9. XI. 1957. g., sada u štampi).

⁴¹ Enciklopedija Jugoslavije, I, Zagreb 1954, karta uz članak Arheološka nalazišta u Jugoslaviji.

⁴² Podatak dugujem kolegici V. Nikolić, kustosu muzeja u Banjoj Luci.

⁴³ Podatak dugujem kolegi D. Basleru, konzervatoru Zavoda za zaštitu spomenika u Sarajevu.

liteta, i to iz Duvna⁴⁴ i Glamoča,⁴⁵ postoje također pojedinačni starohrvatski nalazi. Na teritoriju srednjovjekovne Bosne, dakle izvan dohvata tadašnje hrvatske države, sistematski je istražena još nekropola u selu Mihaljevićima kod Sarajeva,⁴⁶ a ostali nalazi s tog teritorija više su ili manje slučajni i sporadični. Donosim ih redom, i to geografski od zapada prema istoku: Klisa-Ališići,⁴⁷ Mujidići,⁴⁸ Jajce,⁴⁹ Tešanj,⁵⁰ Crkvenica,⁵¹ Zenica,⁵² Breza,⁵³ Olovo,⁵⁴ Blažuj,⁵⁵ Ilidža,⁵⁶ Glasinac,⁵⁷ Vataljevići,⁵⁸ Skelani,⁵⁹ Lisičići,⁶⁰ i nalazi s antiknog lokaliteta u Mogorjelu, koji potječu iz grobova.⁶¹ Nalazi s tih lokaliteta pretežno su naušnice s jednom jagodom ili tri jagode, ili naušnice s koljencima;⁶² u većini slučajeva naušnice su kičeno rađene. Ostaje i dalje otvoreno pitanje radionica tog nakita nađenog u Bosni i Hercegovini, jer se ne može kategorički tvrditi, da je sav taj nakit import iz dalmatinske Hrvatske, a za postojanje jednog radioničkog središta na tom terenu nema još ni dovoljnih ni sigurnih podataka, pa će vjerojatno to pitanje biti riješeno s novim i brojnijim istraživanjima na cijelom području sjeverno od planinskog masiva Dinare i rijeke Zrmanje.

S ovim pregledom dobivena je približna slika o rasprostranjenosti starohrvatskog i njemu srodnog nakita na širem području zaleđa dalmatinske Hrvatske (vidi prilog C). Topografska raspostranjenost nakita, kojem sam ovdje posvetila naročitu pažnju, omogućava nam pretpostavku o putovima kretanja tog nakita u Srednjem vijeku, koji je nesumnjivo iz dalmatinske Hrvatske dopro u gornju Hrvatsku, ali se ne može isključiti mogućnost, da je taj nakit dospio u slavonsku Posavinu preko bosanskih krajeva.

⁴⁴ Čremošnik I., Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. VI, Sarajevo, 1951, str. 261.

⁴⁵ Nalazi nisu objavljeni. Podatak dugujem kolegi Đ. Basleru.

⁴⁶ Miletić N., Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. XI, Sarajevo, 1956, str. 9 i d.

⁴⁷ Čremošnik I., sp. dj., str. 256.

⁴⁸ Čremošnik I., sp. dj., str. 258.

⁴⁹ Nalazi nisu objavljeni. Podatak dugujem kolegi Đ. Basleru.

⁵⁰ Čremošnik I., sp. dj., str. 261.

⁵¹ Radimsky V., Dalji predmeti nadjeni kod rimske utvrde na Crkvenici kod Doboja. Glasnik Zemaljskog muzeja, god. IV, knjiga I, Sarajevo, 1892, str. 191, sl. 2. – Čremošnik I., sp. dj., str. 249.

⁵² Truhelka Č., Prilozi rimskoj arheologiji Bosne i Hercegovine. Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, god. IV, Sarajevo, 1892, str. 349.

⁵³ Čremošnik I., sp. dj., str. 250.

⁵⁴ Čremošnik I., sp. dj., str. 261.

⁵⁵ Čremošnik I., Izvještaj o iskopinama kod Blažuja. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. VIII, Sarajevo, 1953, str. 312.

⁵⁶ Čremošnik I., Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. VI, Sarajevo, 1951, str. 259.

⁵⁷ Čremošnik I., sp. dj., str. 262.

⁵⁸ Čremošnik I., sp. dj., str. 259.

⁵⁹ Čremošnik I., sp. dj., str. 259.

⁶⁰ Čremošnik I., Izvještaj o iskopavanju na Crkvini u Lisičićima kod Konjica. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. IX, Sarajevo, 1954, str. 218.

⁶¹ Čremošnik I., Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. VI, Sarajevo, 1951, str. 242 i d.

⁶² Na području Bosne ustanovljeni su i elementi bjelobrdске kulture, što ovdje ostavljam po strani.

Zusammenfassung

ARCHÄOLOGISCHE NACHFORSCHUNGEN IM GACKA-FELDE UND DIE VERBREITUNG ALTKROATISCHEN OHRSCHMUCKS AUSSERHALB DES DALMATINISCHEN KROATIENS

Das Archäologische Museum in Zagreb führte 1955 Probegrabungen im Gacka-Felde, in der Provinz Lika, durch, die sich im westlichen Teil Gebirgs-Kroatiens befindet. Das Gacka-Feld, benannt nach dem Flüsschen Gacka, ist eines der nördlichsten Felder im kroatischen Karstgebiet, wo mancherlei archäologisches Fundmaterial schon früher festgestellt wurde (Anm. 1, 21 usw.). Die Probegrabungen beschränkten sich auf drei Fundstellen im Bereiche des Dorfes Ličko Lešće und zwar auf diejenige neben dem Hause I. Begović (Beilage A), wo bereits 1878 altkroatische Ohrgehänge gefunden wurden; weiter auf zwei bisher unbekannte Fundstellen, die eine bei dem Kirchlein des Hl. Franz (Abb. 1), die andere am Hügel neben der Marien-Kirche (Abb. 3). In kurzer Übersicht sei dazu folgendes angeführt:

Die Fundstelle am Hause I. Begović beschränkt sich nur auf ein Einzelgrab, das beim Bau dieses Hauses zum Vorschein kam, weitere Gräber sind nicht vorhanden.

And der Fundstelle bei dem Kirchlein des Hl. Franz wurden Reste von vernichteten mittelalterlichen Gräbern entdeckt. Die recht spärlichen Funde (ein Schläfenring, Abb. 6 und Bruchstücke slawischer Burgwallkeramik, Abb. 7) ermöglichen keine genauere Zeitbestimmung. An der Stelle des jetzigen Kirchleins stand die mittelalterliche Kirche der Hl. Dreieinigkeits, die in den Türkenkriegen zerstört wurde.

Der Hügel neben der Marien-Kirche enthielt eine teilweise arg zerstörte Nekropole, die durch längere Zeit benutzt wurde: vom 12. Jrh. (bezeugt durch eine norditalienische Münze, die vor dem Jahre 1200 geprägt wurde, Abb. 28) bis etwa in die Zeit des 18. Jhr. (nach einer durchlocherten Münze ragusanischer Prägung, Abb. 23). Die ältesten Funde aus diesen Gräbern entsprechen den altkroatischen Schmucktypen (z. B. Abb. 8, 9, 27, 18-21), aber die übrigen Funde gehören schon jüngeren Zeiten an, so dass man zu einzelnen Exemplaren sogar Vergleiche volkskundlichen Schmucks hinzuziehen kann (z. B. Abb. 14, 30, 31 usw.). Bedeutsam ist ein aus Silber gegossenes Ohrgehänge des sog. Kiewer Typs (Abb. 27), das mit der erwähnten norditalienischen Münze (es handelt sich um einen sog. denarius grossus) aus dem späten 12. Jrh. fundverbunden war. Diese Fundvergesellschaftung ist ein neuer Hinweis für die Zeitdauer der Ohrgehänge mit drei Beeren (Abb. 27) im Mittelalter, wie das neuerdings auch ein geschlossener Grabfund aus dem norddalmatinischen Fundort Brnaze bezeugt, den eine Münze König Ludwigs aus dem Hause Anjou eindeutig datiert (Anm. 8). Die Funde aus Ličko Lešće vervollkommen in mancherlei Hinsicht das bisherige Fundbild aus kroatischen Gräbern (Anm. 1, 19, 21, 22) des Gacka-Felds im Mittelalter.

Es ist bekanntlich schon durch Fundstatistik nachgewiesen, dass das frühmittelalterliche Zentrum altkroatischer Schmuckwerkstätten in den nördlichen Gegenden des dalmatinischen Kroatiens, zu suchen ist (Anm. 40).

Ausserhalb dieses Werkstättenzentrums, also nördlich vom Flusse Zrmanja und des dinarischen Gebirgsmassives, sind die Schmuckfunde aus Gräbern seltener (vgl. Beilage C, wo eine Verbreitungskarte von überwiegend altkroatischem Ohrschmuck im nördlichen Hinterlande dieses dalmatinischen Zentrums vorgelegt wurde). Die bedeutend kleinere Zahl von entsprechenden Fundorten mit solchem Schmuck im kroatischen und im bosnischen Hinterland erlauben einerseits noch keine Voraussetzung, dass in dem Raum nördlich des Flusses Zrmanja und des Dinara-Gebirges, ebenso wie im dalmatinischen Kroatien, tatsächlich eine Werkstätte von filigranverziertem Ohrschmuck bestanden hat. Andererseits ist damit noch nicht bewiesen, dass jedes Schmuckexemplar aus Gräbern in ebendiesem Hinterlande unbedingt nur in den Schmuckwerkstätten des dalmatinischen Kroatiens hergestellt werden musste.